

A NÉPIRTÁS UTÓREZGÉSEI

1945 után vidéken, elsősorban Kelet-Magyarországon a települések lakóin egyfajta „emlékezetkihagyás” vett erőt mindazzal kapcsolatban, ami a zsidókkal 1944 tavaszán történt. Tudomásul vették a deportálásokat, de nem fogadták el készpénznek a borzalmakat, melyek az elhurcoltakkal már a gettóban, majd Auschwitzban és a többi német megsemmisítő táborban történtek. A korabeli újságok, a politikai propaganda annyi valótlaniságot hordott össze – miért épp azoknak a visszatért zsidóknak higgyenek, akik elképzelhetetlen hányattatásai után újra felbukkantak a falvakban?

Ez a felfogás az idősebb nemzedék tagjainál még ma is érvényesül, ahogy ezt egy mátészalkai öregasszony szavai tanúsítják, aki a zsinagóga szomszédságában lakott 1944. május 19-e és június 5-e között, s akarva-akaratlan tanúja kellett hogy legyen a legborzalmasabb jeleneteknek. „Én kérem semmire nem emlékszem, csak a nagy zajra. Akkor dobálták ki a padokat a zsidótemplomból. Egyébként semmit se láttam. Nagyon magas volt a gettót övező kerítés.”

S mert a parasztság felfogása szerint a zsidók csak azt éltek át, „mint mindenki a háborúban”, a nép megütközve, ellenélesen fogadta, hogy a hazatérő deportáltak és munkaszolgálatosok vissza akarják szerezni elrablott, elkótyavetyélt javaikat, s mindenekelőtt szorgalmazzák a felelősségrevonást azért, ami velük, illetve hozzátartozóikkal történt.

A deportálásból visszatérő zsidók jó része – egyebek mellett – azért lépett be a Magyar Kommunista Pártba, mert el akarták érni a volt csendőrök és nyilasok felelősségre vonását. Minden valószínűség szerint ez a motívum bírta rá a mátészalkai „Ádler-fiúkat” a MKP alapszervezetének megalapítására is. A történelmi pillanatról a következőképp számol be dr. Csomár Zoltán várostörténeti monográfiájában: „A párt 1945. február 5-én alakult 5 alapító taggal. Az alapító tagok: 1. Ádler Imre, mészárostanuló (atyja üzletében) 2. Kádár Lajos képesített építőmester (ács-kőműves), a pártszervezet elnöke 3. Lengyel József cipészemester 4. Szender Ferenc cipészemester 5. Urszán Péter géplakatos. Néhány hét múlva 11-re emelkedett az alapító tagok száma, és pedig új alapító tagok lettek: 6. Biki Vilmos műasztalos 7. Pákozdi Ferenc nyug. távirdafelügyelő 8. Barta Lajos szőlőmunkás 9. Csernāti Gábor, kisparaszt 10. Pálincás János főpincér 11. Rinyu György kőművessegéd.”¹

Az 1968-ban megjelent monográfiából nem tűnik ki semmiféle „zsidó túlsúly” – a szerző csak azt felejt el megemlíteni, hogy Ádler Imrén kívül csupa részeges, megbízhatatlan elem alkotta a pártszervezetet, akik között az Ádler-fivérek meghatározó szerepet játszottak. A szalkai kommunista „pártélet” jellemzésére idézünk egy 1945. június 2-án kelt inspektori jelentést abból az időből, amikor már a teljes alkalmatlansága miatt lemondott Kádár Lajos helyett a Pestről érkezett Tengerdi István, a Weiss Manfréd gyári vasesztérgályos állt a helyi pártszervezet élén.

„... a mi pártunkban egyetlen komoly helybeli ember sincsen. Sajnos a vármegyei titkárunk, Tengerdi István, részben tehetetlenségénél fogva, részben kommunista tudásának hiá-

nyában, beszédhibái következtében és általános viselkedésével a párton belül olyan rossz szellemet teremtett meg, ami lejáratja úgy az ő személyét, mint ezen keresztül itteni szervezetünket. A tagok között nagyon sok prostituált nő és részeges ember van, ami a jobb érzésű embereket távol tartja tőlünk.

Sajnos, a parasztpártban vannak olyan emberek, akik azelőtt nyilasok voltak, és ezek komoly vezető szerepet játszanak. Dobos Zoltánról, aki a parasztpárt egyik vezére, tudtam meg Fülöpösdaróc községben – hová pártunk megalakítása céljából utaztam – hogy egy alkalommal felemelt fasiszta karlendítéssel, népgyűlés keretében kijelentette, hogy »most pedig a Hubay ifjúság a Csillagbörtön elé vonul és kiszabadítja a vezért: Szálasi Ferencet.« Ez jegyzőkönyvbe foglalva, 7 tanúval aláírva be lett küldve a vármegyei főkapitányságnak, ahol eddig kb. 3 hónap óta a rendőrség részéről semmi nem történt. Az ottani emberek elbeszélése szerint ez egy állandó propagandát űző nyilas, kinn járt ebben a községben az ügy kivizsgálására és az embereknek azt mondta, hogy ne tegyenek tönkre egy becsületes embert és pofozással fenyegette meg azt, aki Dobos ellen mer vallani. Én összefüggést látok Tengerdi és Bernát jelenlegi főkapitány Dobossal való elnéző politikája között. Ennek oka abban rejlik, hogy sok mindent tudnak egymásról, mert különben érthetetlen volna, hogy Tengerdi egy ilyen embert védelmébe vegyen és hogy ez ügyet vizsgálat miatt átadta a főkapitányság. Az aktáknak azóta különben nyoma veszett. Én megpróbáltam a helyszínen újabb jegyzőkönyvet felvenni, de ezt az a 7 ember, aki az előző jegyzőkönyvet aláírta, már nem volt hajlandó aláírni, mert időközben az ottani tanító útján állandóan megfélemlítik őket” – írta jelentésében Kis Sándor, Bp. V. Légrády Károly u. 50/a alatt lakó pesti pártmunkás.²

Mint az instruktori jelentésből kitűnik, nemcsak a munkaszolgálatból hazatért zsidók igyekeztek jó kapcsolatokat kiépíteni a „helyi hatalommal”, elsősorban a kommunista párttal és a rendőrséggel, hanem a volt nyilasok is. Mindkét csoport tagjai tisztában voltak vele, hogy a népiértésért való felelősségrevonást alapvetően nem a nemzetgyűlés újonnan hozott törvényei, hanem a politikai versengés és a személyi összefonódás határozza meg. Ilyen körülmények között a volt üldözöttek, még ha kivándorlásra készülődtek és ideiglenesnek tartották is magyarországi tartózkodásukat, pozíciójuk erősítése érdekében beléptek az MKP-ba. Ezeknek az „átmeneti” párttagoknak a távozása a későbbiekben súlyosan visszavetette a szalkai kommunista alapszerv fejlődését, ahogy erről Faludi Kálmán megyei titkár beszámolója tanúskodik 1946 áprilisából:

„Taglétszámunk lassan, de állandóan emelkedik, bár olyan eset is volt, hogy huszonhat tagot veszítettünk, mivel ezek

1 Dr. Csomár Zoltán: *Mátészalka* A mátészalkai községi tanács kiadása, 1968, 262–264. old.

2 Párttörténeti Arch. 274 f 16/1128.

3 Uo. 274 f 16/11210.

4 Várkonyi Mihály: *Így történt...* (kézirat) 40 old.

zsidó vallású elvtársak lévén Palesztinába vándoroltak ki. Ez a zsidó kivándorlás egyébként széles mederben még tart.”³

Az 1945 és 1948 közötti belpolitikai küzdelmeket Szabolcs-Szatmár megyében átszöttek azok a problémák, melyek a helyi zsidóság deportálásából, illetve a túlélők visszatéréséből fakadtak. Az 1945 őszi nemzetgyűlési választások azonban nem járultak hozzá a világnézeti-politikai frontok tisztázódásához, hiszen a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, vagyis a tényleges hatalmat gyakorló szovjet parancsnokság utasítására heterogén, ellentétes világnézeti alapon álló politikai erők kényszerültek koalícióra. A totalitárius szélsőségek elutasítását és a magántulajdonon alapuló társadalmi rend megőrzését hirdető Független Kisgazdapárt hamarosan szembekerült „szövetségesével”, a régi rend romjain új világot ígérő Nemzeti Parasztpárttal és főként a Magyar Kommunista Párttal.

Mátészalka körzetében, ahogy másutt is, megfigyelhető, hogy a kommunista párt tagsága nem kis mértékben jobboldali lumpen elemekből és egyes, jórészt parasztpárti vezetők antiszemita demagógiájától megrettent zsidó kisegzisztenciákból állt; nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy az egyes pártokon belüli törésvonalak legalább olyan lényegesek, mint azok a konfliktusok, melyek a különböző pártokat állították szembe.

A kommunista pártba belépő zsidók tudatában voltak annak, hogy az alapszervekben miféle társaságba csöppennek. Egy Mátészalka gazdasági és politikai életében jelentős szerepet játszó személy így emlékszik vissza a pártba való belépésére: „1945 május 29-én idősebbik bátyámmal – mindkét bátyám már párttag volt – felmentem a párhelyiségbe, a jelenlegi Fényes étterem helyén, és kértem felvételemet a Magyar Kommunista Pártba. Mivel minden este tanácskoztak a kommunisták, még aznap este felvettek párttagnak. Amíg a felvételemet tárgyalták, volt időm szétnézni a teremben. Meglepődtem, mert néhány olyan személy is volt ott, akiről köztudomású volt, hogy »turulisták« voltak. Meg is kérdeztem a mellettem ülő pártvezetőségi tagtól: milyen párt az, ahol a felvételemet az igazi kommunisták együtt döntenek el volt turulistákkal? Ez az elvtárs akkor nekem azt mondta: Te akkor még mindig párttag leszel, amikor ezek már rég nem lesznek a pártban. Most az a feladat, hogy minél többen legyünk, még ha velük is. Nyugodtan dolgozzál tehát, s vegyél részt a mozgalmi munkában.”⁴

Az MKP meglehetősen súlyos vereséget szenvedett az 1945 novemberi nemzetgyűlési választásokon. A mátészalkai járásban a kommunista pártra még a saját tagjainak egy része sem szavazott, csak ezzel lehet magyarázni a földcsuszamlásszerű eredményeket.

Szatmár megye 1945-ös választási eredményei

Járás	NPP	PDP	MKP	FKgP	SZDP
Csengeri	14,3	0,6	7,2	74,4	4,4%
Fehérgyarmati	12,2	1,0	9,2	70,7	6,9%
Mátészalkai	18,1	1,1	6,1	68,1	6,6%
Vásárosnaményi	6,7	0,5	7,9	79,2	3,0%

NPP = Nemzeti Parasztpárt PDP = Polgári Demokrata Párt MKP = Magyar Kommunista Párt FKgP = Független Kisgazdapárt SZDP = Szociáldemokrata Párt

Mátészalka körzetében nem is annyira az FKgP elsőprő győzelme figyelemre méltó, hanem az, hogy a NPP közel háromszor annyi szavazatot szerzett, mint az MKP, ami

szembetűnően eltér az országos eredményektől (MKP: 16,95%, NPP: 6,87%)

Az országos választási eredményeket is tekintetbe véve, megállapítható, hogy az MKP és az NPP főként Kelet-Magyarországon szerepelt jól. A tiszántúli választókerületekben vagy az egyik, vagy mind a két, demagógiára és kalandorságra hajlamos politikai tömegszervezet átlagon felüli eredményeket ért el.

Csendőrök, nyilasok és kommunisták

Az országos politika harcai a helyi közéletben is visszatükröződtek. A községi képviselőtestületek tagjainak fasiszta múltja szinte minden településen heves ellentétek okozója lett, ahogy erről a következő jegyzőkönyvrészlet is tanúskodik.

„JEGYZŐKÖNYV

Készült Mátészalkán, a községházán 1946. február 25-én, a községi képviselőtestület rendkívüli ülésén.

Napirend előtt Singer Dezső (MKP) felszólal, s indítványozza, hogy Adorján Gyula képviselőtestületi tagot a képviselőtestület zárja ki kebeléből, mivel pártja nevében tiltakozik az ellen, hogy még ma is lehessen a képviselőtestületnek olyan tagja, aki a gyilkos csendőrtestületnek volt tagja. Amennyiben a képviselőtestület nem volna hajlandó ezt teljesíteni, úgy máris kijelenti, hogy pártja nem hajlandó tárgyalni.

Katona Károly előadó jegyző közli a felszólalóval, hogy a fennálló rendelkezések értelmében ez nem tartozik a képviselőtestület hatáskörébe, saját tagjait nem zárhatja ki. A képviselőtestületi tagság csak meghatározott esetekben szűnik meg, tehát kéri ehhez tartani magát a képviselőtestületnek.

Németh Imre képviselőtestületi tag Singer Dezső indítványa mellett szólal fel, s követeli Adorján Gyula kizárását. Nem lehet tagja a képviselőtestületnek olyan ember, aki a gyilkos testületnek volt a tagja.

Katona Károly ismét figyelmezteti a felszólalót, hogy ez nem tartozik ide, s amennyiben a kommunista pártnak kifogása van Adorján Gyula személye ellen, forduljon a párt által támasztott kizárási kérelmével a kisgazdapárt vezetőségéhez, s az kivizsgálva az ügyet egész biztos megnyugtató választ fog adni...

Éles szóváltások után a hangulat kissé lecsillapodott, s az ügyet határozat nélkül félbehagyták.”⁵

Ezt az összeütközést sok más, hasonló követte: a deportálásból és munkaszolgálatból visszatért zsidók, ha a magyarság egészével nem is, a csendőrséggel szemben szorgalmazták a kollektív testületi felelősségrevonást, s ehhez felhasználtak minden rendelkezésükre álló politikai eszközt. Mivel a gettózást és a bevagonírozást a külön e célra kirendelt, s végső soron német irányítás alatt álló magyar csendőregységek bonyolították le, ez a reakció nem nevezhető indokolatlannak. Más kérdés, hogy a parancsot végrehajtó, a feltétlen engedelmesség szellemében kiképzett csendőrök és hozzártartozók az ellenük indított „hajsztát” igazságtalannak és önkényesnek érezték. Kétségtelen továbbá, hogy nem minden csendőr vett részt a deportálásban, hiszen 1944 április eleje és június vége között a csendőrség rendfenntartó és egyéb feladatokat is ellátott. Nem volt azonban elvárható egy visszatért üldözöttől, akivel a csendőrök nemrég a lehető

legbrutálisabb módon bántak, s akinek a családját magyar hatósági segédlettel meggyilkolták, hogy elfogulatlanul bírálja el egy-egy 1945 után az útjába kerülő csendőr személyes felelősségét. Tekintetbe kell azt is venni, hogy bár Budapesten, illetve országos szinten a rendőrség szigorú megtorló intézkedéseket léptetett életbe a volt csendőrök ellen, Szabolcs-Szatmár megyében a hatóság szívósan ellenállt a volt deportáltak követeléseinek, s a lakosság támogatásával igyekezett elszabotálni a felelősségrevonásokat.

Különösen így volt ez Mátészalkán, ahol a rendőrség és a kommunista párt vezetősége volt nyilasokból és más, megbízhatatlan elemekből állt, ahogy erről az MKP megbízottainak jelentései tanúskodnak, melyeket a párt debreceni területi pártszervezetének küldtek.

„Debrecen, 1945. június 28.

A mai napon olyan értesítést kaptunk, hogy Bernát József, a mostani rendőrkapitány a mátészalkai nyilaskeresztes párt elnöke volt. Minden valószínűség szerint mint a Magyar Kommunista Párt tagja, de mindenesetre erős összeköttetésben áll a porcsalmási kommunista pártszervezet két vezetőségi tagjával, Keveházy Károly és ifj. Balla József párttitkárokkal, akik maguk is a nyilaskeresztes párt vezetői emberei voltak. Kérjük, hogy a fenti ügyet a legsürgősebben vizsgálják meg és a szükséges lépéseket azonnal tegyék meg. Az eredményekről azonnal választ kérünk.

Szabadság”⁶

Ezek az információk nem bizonyosodtak be, viszont a megindult vizsgálat sajtósági tényeket hozott felszínre a helyi rendőrség működéséről:

„A rendőrség nagyobb részt megbízhatatlan s nincs felfegyverezve. Kívánatos, hogy a rendőrség és a párhelyiség szétválasztása sürgősen történjék meg a közös épületből, mert ez tarthatatlan.” Az 1945. november 8-án, az MKP megyei bizottsági ülésén felvett jegyzőkönyv továbbá megállapítja, hogy az egyik párttitkár és rendőrparancsnok, Papp elvtárs büntetett előéletű, ezért csak Muszka elvtárs személyes felügyeletével (!) tevékenykedhet. Ez a szervezeti megoldás azonban nem bizonyult célravezetőnek, erről tanúskodik a következő, Kisvárdáról keltezett jelentés, melyet az MKP, egyik tisztviselője és számos tanú írt alá:

„Az MKP járási titkára, Korjurek Péter, hivatalos hatalmával visszaélve, arra használta ezen tisztséget, hogy engem, mint a párt gazdasági vezetőjét, jogtalanul és igazságtalanul letartóztatott... Korjurek Péter a párt neve alatt rablóbanda módjára akarta elkobozni Berkovits és Friedmann autóját, aminek én nem tettem eleget, ezért család és sikkasztás miatt letartóztatott és végül is kizártak a pártból. Kérem személyes meghallgatásomat, amelynek kapcsán sok terhelő adatot kívánok elmondani nevezett ellen.

Miklovitz József

Kihallgathatók: Egri Ilona, Kertész Pál, Somogyi Sándor”⁷

A szalkai párt- és rendőrségi viszonyokra tekintettel cseppet sem meglepő, hogy a deportálásokat követő egyetlen helyi vonatkozású csendőrperre csak 1948 júliusában, több mint négy évvel az események s a teljes kommunista hatalomátvétel után került sor, akkor is központi utasításra. A tárgyalást, ahogy arról a *Szatmár-Bereg Népe* című napilap 1948. július 4-i száma beszámolt róla, a debreceni Népbíró-ság Cseke-tanácsa tartotta Mátészalkán, a megyeháza nagytermében. Cseri József csendőr törzsőrmester ellen emeltek 54 pontból álló vádat a szalkai gettóba zárt zsidók bántalmazása, kínzása, asszonyok és lányok megbecstelenítése és vagy tucatnyi ember saját kezű meggyilkolása miatt, amit a vád-

lott a gettó egy elkülönített részében, az ún. „internáló táborban” berendezett kínzókamrában hajtott végre.

A per terhelő tanúi elsősorban a mátészalkai hitközség tagjai voltak. Cseri a metszőből, Schreiber Lajosból azt akarta kiverni, hová rejtette a család az értékeit. Schreiberrel egybehangzóan tanúskodtak a három napig tartó tárgyalás során a deportálásból visszatért nyírcsászári, ópályi, olcsvai, csengeri és tunyogi zsidók is. A Népbíró-ság végül az 1945-ös tvr. 17. sz. 5. pontja alapján Cseri Józsefet mint háborús bűnöst halálra ítélte. Az ítéletet végrehajtották.

A közel négy évi halogatás után hozott „példastatuáló” ítélet Mátészalkán nem találkozott a keresztény lakosság helyeslésével. Cserit a helyi közvélemény zsidó-kommunista meszterkedés áldozatának tartotta, elsősorban azért, mert nem fogadta el, hogy a deportálás egy olyan népirtás része volt, melynek borzalmait meghaladták azokat a szenvedéseket, melyeket a keresztény lakosságnak át kellett élnie. Ma is sokan úgy vélik, hogy Cserit, aki csak egyszerű végrehajtó volt, „ötletszerűen” választották ki a kommunisták, míg viszont a gettó parancsnokának, egy Kulifay nevű csendőrtisztnek és többi beosztottjának semmi baja nem esett. A mátészalkai nép reagálását a perre mi sem mutatja jobban, mint hogy az egyetlen keresztény terhelő részt vett a deportálásokban, anélkül, hogy felelnie kellett volna érte. (Azért volt ezen a vidéken annyi csendőr, mert a vigasztalan szegénységből kitörni vágyó parasztfiúk számára az állami szolgálat hagyományosan a felemelkedés útját jelentette – ugyanezért volt a Szabolcs-Szatmár megyei népesség az 1945 utáni rendőrség és a Magyar Néphadsereg egyik legfontosabb „káder-tartaléka”). Ugyanakkor a volt csendőrök – akiknek kiterjedt rokonságuk is élt a vidéken – állandó fenyegetést láttak a túlélő zsidóságban, s tartottak attól, hogy felismerhetik és feljelenthetik őket, úgy, ahogy erre még 1969-ben (!) is sor került.

A Cseri-perrel felemás módon zárult le a háborús bűnökért való felelősségrevonás Mátészalkán. Az életben maradt zsidók tisztában voltak vele, hogy a környékre a csendőrség feloszlása után igen sok, talán egy fél századra való csendőr tért haza, akiknek egy része feltehetőleg részt vett a deportálásokban, anélkül, hogy felelnie kellett volna érte. (Azért volt ezen a vidéken annyi csendőr, mert a vigasztalan szegénységből kitörni vágyó parasztfiúk számára az állami szolgálat hagyományosan a felemelkedés útját jelentette – ugyanezért volt a Szabolcs-Szatmár megyei népesség az 1945 utáni rendőrség és a Magyar Néphadsereg egyik legfontosabb „káder-tartaléka”). Ugyanakkor a volt csendőrök – akiknek kiterjedt rokonságuk is élt a vidéken – állandó fenyegetést láttak a túlélő zsidóságban, s tartottak attól, hogy felismerhetik és feljelenthetik őket, úgy, ahogy erre még 1969-ben (!) is sor került.

Akasztfő a piactéren

A politikai harcok országszerte 1946 februárjától, Nagy Ferenc kormányának megalakulása után kezdtek eldurvulni. Az MKP, mely a nemzetgyűlési választásokon a vártnál rosszabbul szerepelt, „tömegnyomással” próbált csapást mérni a reakcióra, s meghirdette az ismert jelszót: Ki a nép ellenségével a koalícióból! A helyenként véres incidensektől sem mentes országos tüntetéssorozat során súlyos antiszemita megnyilvánulások is voltak, ezért is figyelemre méltó az, amit Faludi Kálmán megyei MKP-titkár jelentett az 1946 március 10-én rendezett mátészalkai népgyűlésről. Ezen vagy 8000 ember gyűlt össze, a szónokok tisztogatást követeltek, s kihírdették, hogy 54 nevet vettek fel az ún. B-listára.

Ekkor „a lelkesedés veszedelmes méreteket kezdett ölteni, és úgy nézett ki a dolog, hogy elveszítjük az uralmat a tömeg fölött. A dolog odáig ment, hogy a felolvasott reakciók

5 Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, Mátészalka 1946. évi képviselőtestületi jegyzőkönyvből

6 Párttörténeti Arch. 274 f16/111 öe 118

7 Párttörténeti Arch. 248 f16/112 291.

ellen életveszélyes fenyegetések hangzottak el. Az utolsó szónok, miután már nem tudott rendet teremteni, de még a hatóságok is kezdtek zavarba jönni; jómagam teljesen bíztam elvtársaim ügyességében és rátermettségében, ezért a vihart elég soká hagytam tombolni – mert tombolás volt, mely kilométerekre elhallatszott –, és csak mikor már a szeméretlen és szemtelen reakcióba belefagyott a lélek, akkor léptem az asztalra, és megmutattam nekik, hogy a »vörös csűrhe« nem is olyan csűrhe, mert néhány megnyugtató, érélyes szó elég volt arra, hogy a legnagyobb rendben, énekszóval szétoszoljon a tömeg.⁸

A tömeg indulata a régi rendszer tisztségviselői (szolgabírók, főjegyzők, a földreformot sabotáló ügyvédek) után rövidesen a feketézők, a lánckereskedők ellen fordult; erről ismét csak az MKP szervezői gondoskodtak. Rákosi Mátyás nevezetes, 1946 júliusi beszéde után, melyben akasztóféval fenyegette meg az új pénz, a forint ellenségeit, Mátészalkán is kampány indult az „élősködők”, azaz, főként a közvetítő kereskedelemmel foglalkozó üzletemberek ellen, akik ezen a vidéken szinte kizárólag zsidók voltak.

A Faludi Kálmán helyébe lépett Nagy Sándor írja 1946 júliusi jelentésében: „A forint megjelenése nagyon nagy izgalmában tartotta megyénket. Ugyan itt is nagyban folyt a feketézés, a csempészs. A járási székhelyeken és nagyobb községekben megalakultak a forintvédő bizottságok. Mátészalkán fel lett állítva az akasztófa, azóta már azonban eltávolítottuk.”

Ugyanezzel a témával foglalkozik az MKP Szatmár megyei bizottságának 1946 októberi jelentése is:

„A megyénkben kezdi felütni fejét a feketekereskedelem és a forintvédő bizottságok nem dolgoznak kellőképp. Ezért összehívtuk a vármegyei forintvédő bizottságot, ahol képviselteti magát a rendőrség is, és megtárgyaltuk ezt a kérdést, s úgy döntöttünk, hogy az utóbbi időben meglazult ellenőrzést meg fogjuk szigorítani, érélyesen el fogunk járni azokkal szemben, akik feketézéssel foglalkoznak. Ezzel kapcsolatosan a forintvédő bizottság 25-én este, a rendőrséggel karöltve razziát szervez az állomáson.”⁹

A mátészalkai piactéren a feketézők elrettentésére felállított akasztófa, illetve az ismétlődő razziák jelezték, hogy a „forintvédő kampány” is eldurvulással, az antiszemita indulatok újabb kitorrésével fenyeget, ahogy ez Diósgyőrött és Miskolcon meg is történt. Rendkívül érdekes, hogy a tömeg haragja, úgy, mint Miskolcon, ezen a vidéken is a zsidó malombérlők ellen irányult, akiket azonban feltehetőleg a helyi rendőrség és pártvezetés korruptsága óvott meg a lincseléstől. Részlet Mándi Árpád mátészalkai járási titkár 1946. augusztus 7-én kelt jelentéséből.

„A nagyecsedí malom bérlőjét internálták, mert feketézt. A Földműves Szövetkezet beadta a kérvényt az Elhagyott Javak Kormánybizottságához a malom bérletére vonatkozóan. Választ a szövetkezet nem kapott, pedig a Földművelésügyi Minisztérium is írt az Elhagyott Javakhoz, hogy a Szövetkezet részére szavazzák meg a malom kiutalását.

Múlt hó 26-án egy hattagú (zsidó) társaság kapta meg a végzést, hogy a malom bérleményére beadott kérvényüket jóváhagyták. (Ezt a ténnyt a Megyei Bizottság augusztus 1-én tudta meg – hogy a nyolcnapos fellebbezési határidő ne teljen le, Feri elvtárstól távirati úton kérték az ügy fellebbezését.)

A hattagú társaság egy tagjának nyílt üzlete van (vegyeskereskedés), a többiek a felszabadulás óta feketézésből éltek, Romániából csempészték stb. A Kormánybizottság a döntésg is ebből a hat emberből nevezett ki egyet a malom vezeté-

sére... Amikor a nép megtudta, hogy nem a szövetkezet kapta meg a malmot, természetesen nagy volt az elégedetlenség, úgy, hogy VIII. 5-én gyűlést kellett tartani, ahová Mándi elvtárs ment ki Mátészalkáról, és sikerült megmagyaráznia, hogy nem szabad erőszakkal eltávolítani az oda helyezetteket. Azzal sikerült leszerelni a hallgatóságot, hogy ő följön Pestre, és az Elhagyott Javaknál utánanézz a hozott határozatnak, és ha lehet, megsemmisíti azt Feri elvtárs segítségével.

Mándi elvtárs VIII. hó 7-én (saját fizetésén) fölutazott ennek az ügynek a tisztázására. A káderosztály ajánlásával átment Feri elvtárshoz, akinek segítségével eljár az elhagyott javaknál. Emlékezete szerint Földes (Feri dr. szerint kisgazdapárti) mutatta meg a végzést és Feri elvtárs kérdésére, hogy ez hogy történhetett, azt válaszolta, hogy ezt már meg sem lehet fellebbezni. A következőket fűzte hozzá: »Bár én mindenben egyetértek Feri úr kérdésével, ebben az esetben a zsidó vonalat képviselem«. Feri elvtárssal éles szóváltásra került sor – az eredményen azonban nem változtatott. Földes szerint a szerződést már írják is alá.

Nagyecsedén a hangulat olyan, hogy ennek a hírnök a bejelentése után nem tudni, hogy mit fognak csinálni. A tömeg fenyegetőzik. Az MKP helyzete a legnehezebb, mert mi internáltattuk a volt feketéző malomtulajdonost, és a Párt szerette volna a szövetkezet kezébe juttatni a malmot. Most olyan hangulat van, hogy a keresztény feketézőt a kommunisták leinternáltatják, hogy a zsidó feketéző kezébe kerüljön a malom. Már tüntetésre indultak, és el akarták kergetni az új tulajdonosokat.

Feri elvtárs, Mándi elvtárshoz az Elhagyott Javaktól jövet azt mondta, hogy vegyék kezelésbe a malmot addig, amíg ezeknek van jogérvényesen a birtokában. Ez azonban bizonyos rendezéssel járna, mivel egy a hat közül már bent ül a malomban. A helybeli rendőrségen több adat fekszik a feketézés bizonyítására, de semmit sem tesznek. (Megvesztegetés)¹⁰

A zavaros ügyről készült jelentést, mint a rávezetett fellebbezés tanúsítja, az MKP káderosztály három évvel később kivégzett vezetőjének, Szőnyi Tibornak is bemutatták, állásfoglalás végett. A história érzékelteti, hogy az MKP spontán „antikapitalizmusa” a koalíciós időkből milyen közeli rokonságban állt az antiszemizmussal. Az említett esetben nem az döntötte el az ecsedi malom ügyét a zsidó bérlők javára, hogy 1944 előtt a Szalkai-Schwartz család tulajdona volt, s csak a tulajdonosok deportálása után került az „Elhagyott Javak” közé, hanem feltehetőleg a helyi kommunisták vezetőknél fűződtek anyagi érdekei a zsidók bérletéhez.

De ha egyéni érdekeik nem fűződtek hozzá, a helyi MKP vezetők, illetve rendőrpáncsnokok a rendeletek ellenére sem segítettek a volt deportáltaknak széthordott tulajdonaik visszaszerzésében. Az „osztályszempont” még olyan kis horderejű ügyekben is érvényesült, mint egy felismert ökor tulajdonjogának eldöntése.

„Mátészalka, 1947. november 7.

MKP SZATMÁR MEGYEI BIZOTTSÁGA

MKP Országos Központi szervezési Osztály

Budapest, Akadémia u. 17.

Az érvényben lévő igazságügyi rendeletek úgy intézkednek, hogy még a jogerősen vevőknek ítélt zsidó ingóságokat is

8 Párttörténeti Arch. 274 f 16/12 121.

9 Párttörténeti Arch. 274 f 16/216 84

10 Párttörténeti Arch. 274/16/2/8

vissza kell adni. Annak idején különösen az igavonójószágokat és a tejelő tehénfélét leginkább a falu legszegényebb rétegei, tehát azok, akik pártunknak most a leghasznosabb tagjai vásárolták meg. Most ezek napirenden csinálnak jelcneteket azért hogy visszajött a tulajdonos, vagy annak örökösei, jöllehet azok a megváltozott viszonyok folytán a legjobb anyagi körülmények közé kerültek, nyomorult helyzetükre és legtöbbször 9–10 tagú családnak ellátását biztosító, ilyen módon megvásárolt teheneket is végrehajttóval vitetik el, de nem egyszer megtörténik, hogy a mezőn, szántás közben, a járomból fogják ki és végrehajttóval úgy vitetik el. Ezen eljárásoknak igen súlyos visszahatásai vannak, különösen pártunkra, így jó lenne, egy módosító rendelkezést kieszközölni az Igazságügyi Minisztériumban, hogy a méltánylást érdemlő esetekben fuggesszék fel ezen eljárásokat.

Szabadság
Nagy Sándor”

S hogy a Szatmár megyei titkár kérése nem talált süket fülekre, tanúsítja a levélre rávezetett megjegyzés: „Elintézve, Brutyó János instruktor”¹¹

Nem hiányzottak az antiszemita felhangok az 1947 augusztusi, ún. „kékcédulás” választásokat megelőző kampányból sem. Szatmár megyében a Nemzeti Parasztpárt helyi vezetői az antiszemita demagógiát az immár fő ellenségnek tekintett szociáldemokraták lejáratására használták fel, ahogy ezt az MKP megyei titkárának, Nagy Sándornak 1947 augusztusi jelentése is tanúsítja: „Az NPP megyei titkára mindenáron előre akarja jelölni magát, de Tóth János nemzetgyűlési képviselővel találja magát szemben, akit azzal támadnak, hogy a nyilaspártnak volt vezetőségi tagja. Mindenesetre mi ebben az ellentétben elsősorban Tóthot támogatjuk, aki sokkal közelebb áll hozzánk, mint az említett megyei titkár.

Néhány gyűlést rendeztek mindössze eddig. Beszédekben inkább a szociáldemokratákat támadták, és főképpen ők híresztelik a tízmillió forintos JOINT segélyt a szociáldemokrata párt részére.”¹²

Az adott körülmények között természetesen a kiszgádzák sem vetették meg a rágalmazásnak ezt a módszerét. „... a Kiszgádzapárt állandóan burkoltan uszított. Éspedig főleg Pártunk ellen. Valótlan állításokat hangoztattak, pl. a megyei titkárról azt terjesztették, hogy nem Nagy hanem Neumann, és éppen azokban a községekben, ahol erős az antiszemizmus.”

Az 1947 nyári közhangulatra és a magyar–szovjet viszonyra a választási csatározásoknál jellemzőbb az az eset, melyről a júniusi jelentésében számol be Nagy Sándor.

„Az uszítással kapcsolatban még meg kell említenem, hogy a magyar–ukrán határ szélén 2 incidens volt. Az egyikre Tiszabecsen került sor, ahol a határvadászok át akartak tenni 2 szökevényt, akiknek a lakosság a védelmére kelt, de mivel a határvadászok mégis áttették őket, egy erősen antiszemita jellegű tüntetésé fajult a védelem, amelynek során megtámadták az egyik zsidó lakását, beverték az ablakokat és egy férfit és egy nőt megvertek. Sikerült a község jelentős részét a határvadászok ellen hangolni, és elsősorban azok parancsnoka, Krausz százados ellen, akit azzal támadtak, hogy csak a keresztény embereket teszik át, míg viszont a zsidókat nem. A 2 egyén áttétele miatt összeverődött 150 ember, akik megdobálták kővel a határvadászokat és az oroszokat is. Az ügyből kifolyólag eddig senkinek baja nem történt, senkit le nem tartóztattak, pedig világos, hogy itt provokáció történt és felbujtásra pártolták el a 2 szököttet.”¹³

Az egyeduralkodóvá vált Magyar Kommunista Párt az 1947-es választások után sem hagy fel a feketézők és árdrágí-

tók elleni kampányával. Immár nem a forint védelme indokolja a rendőri intézkedéseket, hanem a hiánygazdálkodás és az újra meghonosodó jegyrendszer teszi szükségessé a magánkereskedők megfélemlítését. Ennek során – többek között – 10 nap elzárásra vagy 250 forint pénzbüntetésre ítélték azokat a piaci árusokat, akik 40 fillér helyett 50 fillért kértek egy doboz gyufáért, s literenként 1 forintért adták a tehéntúrót. „A pártközi értekezlet határozata alapján Mátészalkán, mint a megye legnagyobb piacán olyan intézkedéseket hoztunk, mellyel megállapítottuk az árakat egy megállapító bizottságon keresztül, majd áellenőrző bizottságot állítottunk össze a rendőrséggel közösen, hogy ellenőrizzék az árakat. Ennek eredményeképpen sikerült lefogni 2 kereskedőt, akik áron felül adták áruikat, sőt, még a típuslábbelit is. Úgyszintén a piacon is néhány piaci árus megijesztésével sikerült a rendes piaci árakat visszaállítani, így megakadályozni a további áremelést.”

A „burgonyafeketézők császára” és az árdrágító cipőkereskedő letartóztatásáról a *Szatmár-Bereg Népe* 1947. október 12. és november 23-i száma adott hírt. Nevük (Erlich Gyula és Kaufmann Ábrahám) elárulják, hogy két zsidó „osztályellenesség” tettek ártalmatlanná, keresztény „bűntársaikkal” együtt. A lefogottak végül csak vesztegetéssel és szerencsével kerülhették el a debreceni „munkásbírósg” ítéletét.

Az ún. koalíciós idők Mátészalkán az ország többi részénél később kezdődtek és hamarabb értek véget. A megye az ország többi részéhez képest is elmaradott és szegény népe az 1947-es választásokon már több szavazatot – 59%-ot – adott a kommunisták vezette választási szövetségre, (ebben a Nemzeti Parasztpárt több szavazatot vonzott, mint a kommunisták – 17,2% a 15,2%-kal szemben), mint a parlamenti demokrácia utolsó lehetőségét felkínáló ellenzéki pártokra (összesen 41%). Ez az eredmény az 1945 novemberi nemzetgyűlési választásokkal összevetve azt mutatja, hogy a tömegek ezen a vidéken öntudatlanul a hatalmi pozíciók birtokosait támogatták szavazataikkal.

A politikai harcokat és az infláció elleni küzdelmet átszötte a „népi antiszemizmus”, melyet egyes politikai pártok, így elsősorban a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt helyi és országos vezetői csak tovább szítottak. Az 1946-os kunmadarasi és miskolci ügryhöz hasonló, „népítéletbe” torkolló konfliktus Kelet-Magyarország szinte bármely vidékén is kirobbanhatott volna. Szerencsére Mátészalkán a tömegek kezdetleges szervezettsége és a hatóságok korruptség megakadályozta az említettekhez hasonló spontán progromokat.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ezen a vidéken a helyi közvélemény, részben a továbbélő nyilas propaganda, részben az 1945 és 1948 között lezajlott események hatására meglehetősen határozottan azonosította a kommunistákat a deportálásból visszatért zsidókkal, ami nem zárta ki ugyanakkor, hogy primitív antikapitalista előítéleteket tápláljon velük szemben.

E zavaros nézetrendszer átmeneti megerősödésének kedvezett az 1948 után következő, teljesen irracionális, s nemcsak az egyszerű emberek, de a szélesebb látókörű értelmiségiek számára is elfoghatatlan Rákosi-korszak, mely az 1956-os forradalomhoz vezetett.

11 Párttörténeti Arch. 274 f 16/217 1071.

12 Párttörténeti Arch. 274 f 16/217 98

13 Párttörténeti Arch. 274 f. 16/212